

Stanovisko k analytické a strategické části Koncepte středního školství v Karlovarském kraji

Úvod

Koncepte středního školství v Karlovarském kraji se zabývá zejména záměrem optimalizace počtu míst u vybraných oborů ve středním vzdělávání. Úvodem je třeba zdůraznit, že zásahy do vzdělávacího systému je nutné realizovat s ohledem na jejich dopady v dlouhodobém horizontu. Intervence by měly být komplexní a měly by zahrnovat identifikaci a eliminaci možných rizik, která jsou jejich součástí. Předložený materiál tedy **není explicitní koncepcí středního školství** v Karlovarském kraji, ale spíše **návrhem opatření k naplnění současné oborové struktury** středních škol. Skutečná koncepce by musela obsahovat také komplexní návrhy kroků a opatření na zlepšení kvality vzdělávání již na úrovni mateřských a základních škol, neboť kvalita vzdělávání dětí a žáků v uvedených stupních počátečního vzdělávání má primární dopad na jejich další vzdělávací dráhu ve středních školách.

Úvaha a předpoklad, že směřováním určité části žáků do oborů s nižšími studijními nároky dojde ke zvýšení úspěšnosti výsledků vzdělávání, je z hlediska budoucnosti kraje minimálně rizikový. Zpřísnění limitů pro výsledky přijímacího řízení bez výrazné podpory poskytované těm žákům, kteří disponují studijním potenciálem, ale jejichž rodiče jim nedokáží zajistit adekvátní přípravu a podporu, zvyšuje problém nerovností ve vzdělávání. Kraj, který je na svém území zodpovědný za úroveň vzdělávání obecně (nejen za školy, které sám zřizuje), by měl připravit taková opatření, která nerovnostem budou spíše bránit.

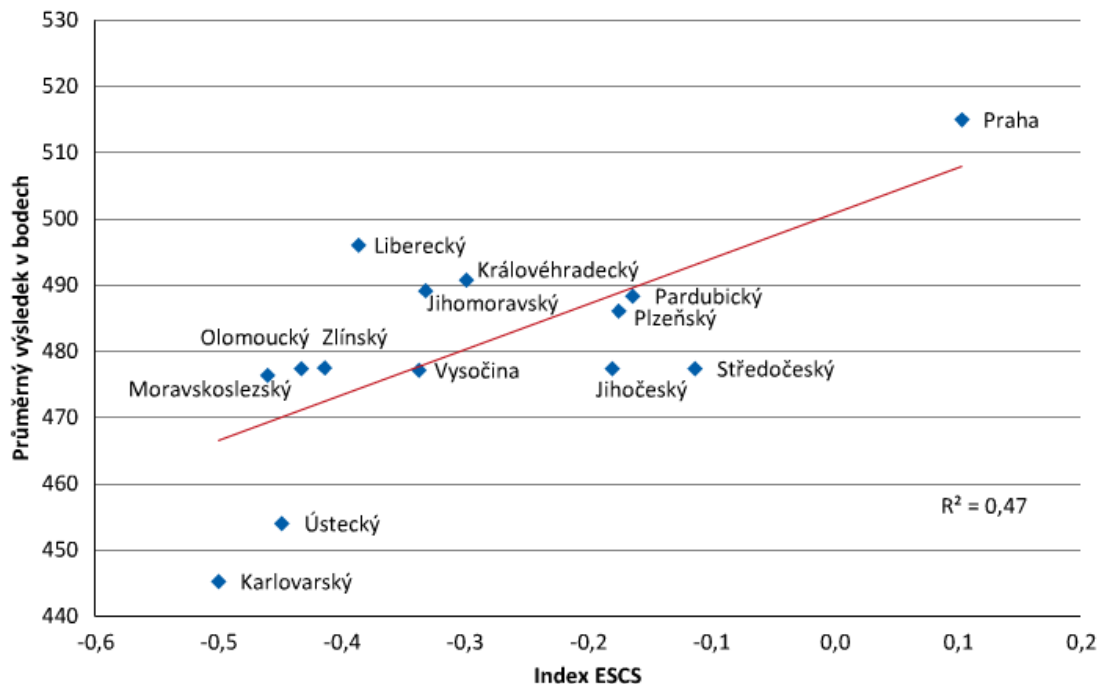
Nejrůznější mezinárodní studie týkající se vzdělávání dlouhodobě poukazují na skutečnost, že nejefektivnější vzdělávací systémy jsou ty, které kladou největší důraz na kvalitu vzdělávání a zároveň na jeho spravedlivost. Současně byla opakovaně prokázána přímá úměra mezi heterogenními třídními kolektivy a školní úspěšností, spojenou s vyšší sociální a emoční vyspělostí dětí a žáků. Český vzdělávací systém je však z pohledu mezinárodního srovnání dlouhodobě vysoce selektivní a třídní kolektivy v rámci českých škol byly tradičně vždy udržovány na homogenním základu. Například výsledky mezinárodního šetření PISA 2015 potvrzují, že rozdíly mezi výsledky žáků uvnitř českých škol jsou pod průměrem zemí OECD, zatímco rozdíly ve výsledcích mezi školami jsou nad průměrem zemí OECD. Situace by však měla být zcela opačná. Mezinárodní srovnání zároveň vyvrací zakořeněné přesvědčení, že homogenní vzdělávací systémy jsou efektivní. Pravdou je opak, vyšší míru efektivity vykazují právě systémy heterogenní, v nichž nižší podíl žáků vykazuje absenci základních dovedností a naopak vyšší podíl žáků disponuje výbornými znalostmi (Estonsko, Dánsko, Finsko apod.).

Předložená koncepce svými návrhy, které zcela opomíjejí míru vlivu socioekonomických charakteristik prostředí, z něž žák prochází, na jeho studijní úspěšnost, naopak zvyšuje riziko prohlubování selektivního vzdělávání.

Komentáře

Znovu lze zmínit výsledky mezinárodního šetření PISA 2015¹.

Obrázek 7.11 Průměrný výsledek a průměrný index ESCS v krajích

Obrázek ukazuje průměrný výsledek žáků v jednotlivých krajích a index ekonomického, sociálního a kulturního statusu (ESCS)². Žáci v Karlovarském kraji přitom dosahují horších výsledků, než odpovídá průměrné hodnotě jejich ESCS. Z toho vyplývá, že se základním školám v Karlovarském kraji nedaří eliminovat nepříznivé socioekonomické prostředí, ze kterého žáci do vzdělávání přicházejí, a snižovat tak riziko jejich neúspěšnosti v dalším vzdělávání. Tím se zvyšuje i míra selektivity, výsledky žáků do značné míry závisí na tom, kterou školu navštěvují, dochází k potlačování předpokladů žáků pro vzdělávání a k upřednostňování vlivů, které tito žáci sami nemohou ovlivnit (zejména socioekonomický status rodin). A právě v této situaci lze hovořit o zásadní roli kraje, který má na regionální vzdělávání významný vliv, který se, jak již bylo uvedeno, netýká pouze středního vzdělávání. Primárním úkolem by tedy měla být snaha o podporu práce škol, s využitím koordinovaného přístupu dalších aktérů ingerujících do počátečního vzdělávání (ORP, MAS, Agentura pro sociální začleňování, OSPOD apod.).

V části koncepce, která se týká analýzy vývoje počtu žáků v jednotlivých skupinách oborů vzdělání nabízených středními školami v Karlovarském kraji v členění na maturitní a nematuritní obory a demografického vývoje populace, lze identifikovat rozpor mezi předpokladem množství uchazečů o studium oborů na jedné straně a poptávkou, která vzniká na pracovním trhu, na straně druhé.

¹ Národní zpráva k dispozici [-zde-](#), obrázek 7.11, str. 44.

² Index zahrnuje různé aspekty rodinného i domácího zázemí a kombinuje informace o dosaženém vzdělání a povolání rodičů s informacemi o vybavenosti domácnosti a jejich kulturních a vzdělávacích zdrojích. Je založen na třech indikátorech: nejvyšší dosažené vzdělání rodičů vyjádřeno počtem let formálního vzdělávání podle klasifikace ISCED, nejvyšší status povolání rodičů podle klasifikace ISCO, index rodinného vlastnictví vypovídající o kulturním a ekonomickém bohatství rodiny a zahrnující v sobě jako významný faktor informaci o počtu knih v domácnosti. Kladná hodnota indexu odpovídá lepšímu sociálnímu, kulturnímu a ekonomickému zázemí, než je průměr zemí OECD, záporná hodnota znamená horší zázemí.

K 31. 12. 2017 žilo v České republice 141 566 lidí, kteří dovršili 65 let (a lze tedy říci, že odcházejí do důchodu), a pouze 91 188 lidí ve věku 18 let, kteří by měli nahradit odcházející kohortu středoškolsky vzdělaných pracovníků³. Již zde tedy dochází k významné disproporcii. Do vysokoškolského vzdělávání nastupuje v rámci celé ČR kolem 60 % populačního ročníku, i když v Karlovarském kraji je podíl oproti průměru ČR nižší. Reálně tedy v rámci celé ČR do zaměstnání nastoupí cca 40 000 lidí, kteří nemohou nahradit cca 140 000 osob odcházejících mimo pracovní trh.

Zároveň stále roste podíl mladých lidí, kteří do středního vzdělávání vůbec nenastoupí. Veškeré úvahy o tom, jak rozdělit žáky mezi jednotlivé obory, nezohledňují elementární fakt, že žáků není dostatek. Koncepce je ovšem stále dimenzovaná spíše na situaci, která předpokládá, že všichni žáci nastoupí na střední školy a téměř nikdo nebude pokračovat ve studiu na vysoké škole (s výjimkou gymnázií). Taková východiska nelze z hlediska budoucnosti kraje považovat za relevantní.

Dalším faktorem s dopadem do uspokojení poptávky zaměstnavatelů je skutečná profesní dráha absolventů středních škol. Šetření Národního ústavu pro vzdělávání z roku 2017 ukázalo, že ve vystudovaném oboru pak na pracovním trhu skutečně pokračuje pouze cca 50 % absolventů⁴.

Ve světle výše uvedených faktů se představa, že lze „naprojektovat“ strukturu vzdělávacích oborů tak, aby naplňovala potřeby kraje, jeví jako poměrně idealistická. To dokládá i analytická část materiálu (viz str. 4 pojednávající o predikovaných a reálných počtech žáků), která přesvědčivě dokladuje, že obdobné předchozí úsilí bylo do značné míry neúspěšné.

Z uvedeného vyplývá, že nastavení oborové struktury středního vzdělávání v kraji na aktuální požadavky zaměstnavatelů je velmi rizikové. V materiálu navíc chybí podrobnější specifikace aktérů, kteří se zapojují do predikce jejich potřeb. V koncepci se píše pouze o BMW a Sokolovské uhelné.

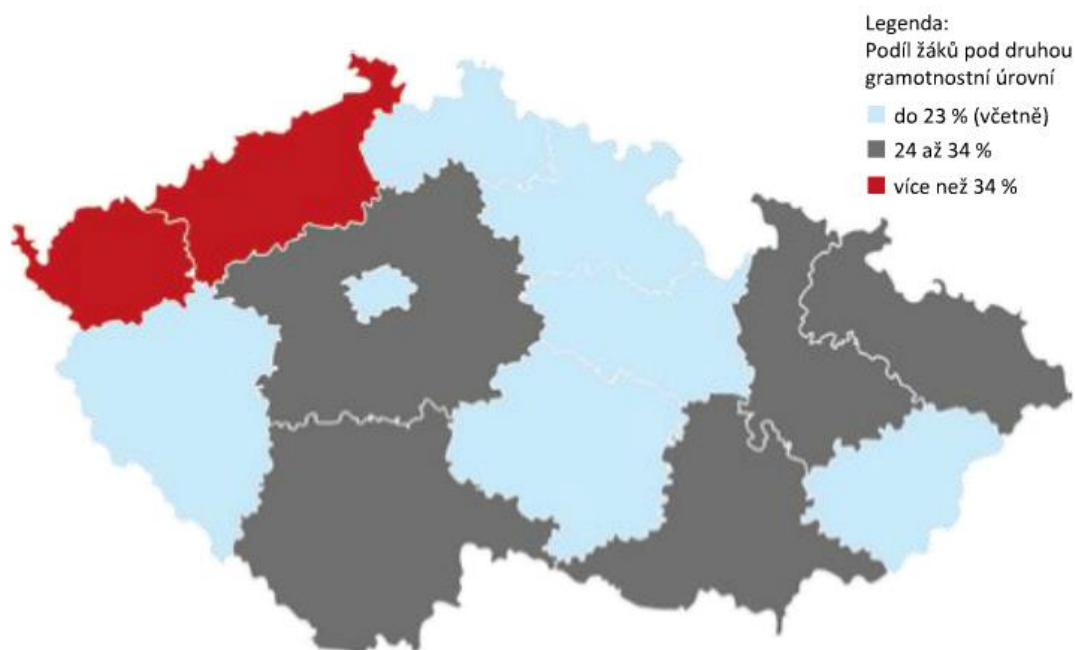
Dle zjištění OECD a Evropské komise se jasně ukazuje, jaké dovednosti očekávají zaměstnavatelé v ČR i v sousedních zemích. Jde např. o schopnost komunikovat s kolegy z jiných zemí (a tedy nutnost znalosti alespoň jednoho světového jazyka, spíše dvou) nebo o schopnost vycházet a spolupracovat s lidmi v diverzifikovaných týmech při řešení dílčích i koncepčních problémů. Tyto dovednosti jsou považovány za zásadnější než kvalifikace pro konkrétní zaměstnání nebo odbornost v konkrétním oboru. Čím více oborově specializované pozice jsou vytvářeny, tím lépe musí být žáci vybaveni tzv. měkkými dovednostmi (soft-skills), které budou v budoucnu využívat. Jejich zaměření se totiž velmi pravděpodobně bude v průběhu profesního života několikrát měnit. V současnosti však žáci Karlovarského kraje v oblasti rozvoje a dosažené úrovně v jednotlivých gramotnostech výrazně zaostávají, jak dokládá následující obrázek⁵.

³ <https://www.czso.cz/staticke/animgraf/cz/index.html?lang=cz>

⁴ <http://www.infoabsolvent.cz/Temata/PublikaceAbsolventi?Stranka=9-0-150>

⁵ Opět Národní zpráva PISA 2015, obrázek 7.12, str. 45.

Obrázek 7.12 Podíl žáků pod druhou gramotnostní úrovní v krajích

Více než třetina žáků v Karlovarském kraji nedosahuje druhé základní gramotnostní úrovně. U těchto žáků lze tak předpokládat další výrazné problémy při jejich vzdělávání a budoucím profesním uplatnění. Úzká profesní kvalifikace pak zvyšují riziko, že jejich adaptabilita na trhu práce nebude úspěšná.

Koncepce se dále zabývá vstupem do středního vzdělávání s predikcí kvantifikovaného budoucího výstupu. Zcela v ní však absentuje řešení podstaty problému školství v kraji, kterým je podpora předškolního a základního vzdělávání v podmínkách, jež školy samotné nemohou ovlivnit (socioekonomické zázemí rodin žáků), ale které musí ve školním prostředí v co největší míře eliminovat. Je proto třeba zaměřit se na systémový přístup k řešení nedostatku kvalifikovaných (a aprobovaných) pedagogických pracovníků, vytvoření podmínek pro podporu práce škol při komunikaci a spolupráci s rodiči, připravit návrhy opatření ke snížení školního neúspěchu a předčasných odchodů ze vzdělávání (systémové nastavení krajského akčního plánu - KAP a jeho propojení s místními akčními plány - MAP v regionu). V předložené verzi koncepce se zmiňují pouze rizika nedostatečného počtu učitelů odborných předmětů, přičemž není navrhováno ani žádné opatření, které by riziko alespoň omezovalo.

Pro vzdělanostní strukturu regionu je důležité eliminovat ve spolupráci se zaměstnavateli náboru žáků s neukončeným středním nebo i základním vzděláním z důvodu aktuálního nedostatku zaměstnanců. Takový postup totiž jednak devaluje již realizované investice do vzdělávání, a jednak vytváří riziko budoucích investic spojených s uplatnitelností těchto nekvalifikovaných zaměstnanců. Koncepce by naopak měla obsahovat opatření vedoucí k podpoře žáků k dosažení konkrétního stupně vzdělání.

Vytváření center oborů považuje Česká školní inspekce za vhodný přístup, kdy dochází k sestavení příbuzné nabídky oborů v rámci jedné školy, což umožňuje využít řadu žádoucích synergií. Podpora takových center umožňuje tvorbu optimálních, nebo alespoň kvalitnějších personálních (kvalifikovanost, odbornost), ale i organizačních podmínek pro odborné vzdělávání (organizace výuky, struktura nabídky volitelných a nepovinných předmětů umožňujících profilaci studentů, spojování ročníků do některých předmětů podle dosažené úrovně znalostí, apod.).

Závěr

Souvislost s Gaussovou křivkou rozložení IQ v populaci a plánovanými počty žáků pro vzdělávání v různých oborech středních škol považuje Česká školní inspekce za nedostatečně datově podloženou. Není například zřejmé, na základě čeho Karlovarský kraj usoudil, že 5 % populace má předpoklady vzdělávat se v osmiletém gymnáziu, 7 % ve čtyřletém apod. (viz text na str. 11).

Současné národní i mezinárodní výzkumy naznačují, že pro využití potenciálu jednotlivých dětí je nutná zejména jejich podpora a vytváření vhodných podmínek. Samotný intelekt často nestačí. V ČR je navíc přesvědčivě dokázáno⁶, že na víceletých gymnáziích nestudují vždy ti nejnadanější žáci, ale spíše děti z velmi podnětného prostředí.

Z analýzy testování žáků na úrovni 5. a 9. ročníků základních škol, které ve školním roce 2016/2017 Česká školní inspekce realizovala⁷, vyplývá mimo jiné:

- Žáci víceletých gymnázií mají obecně za celou ČR výrazně lepší výsledky než žáci základních škol (výrazně častěji se koncentrují v horních kvartilech nejlepších dosažených výsledků za všechny testované žáky). Přesto však existují žáci víceletých gymnázií, jejichž výsledek je slabý (a spadá do dolních kvartilů výsledků nejhorsších, přičemž podíl zastoupení těchto žáků se liší vzhledem k testovanému předmětu/vzdělávací oblasti).
- Žáci víceletých gymnázií Karlovarského kraje vykazují oproti průměru ČR větší zastoupení ve skupině žáků s horšími výsledky (tedy vyšší zastoupení v kvartilech žáků s horšími výsledky) a nižší zastoupení ve skupině žáků s nejlepšími výsledky (tedy méně často v kvartilu žáků s nejlepšími výsledky). Nicméně i zde závisí uváděné tvrzení na testovaném předmětu/vzdělávací oblasti.
- Pro testované předměty matematika, český jazyk a anglický jazyk, tj. předměty testované u nejvyššího počtu žáků, lze vyznívat, že existuje skupina žáků víceletých gymnázií dosahujících horší výsledky (nižší úspěšnosti v testu) než početná skupina žáků základních škol. Zároveň lze pozorovat mírně nižší hodnoty percentilů úspěšnosti žáků víceletých gymnázií Karlovarského kraje ve srovnání se žáky víceletých gymnázií v ČR.

Všechna zjištění je třeba vnímat a interpretovat s určitou opatrností, protože výsledky mohou být zkresleny jak velikostí vzorku, tak nemožností zohledňovat lokalizaci školy, která byla do testovaného vzorku zařazena, apod.

I přes výše uvedená omezení redukci míst na víceletých gymnáziích považujeme za žádoucí, nicméně není možné ji vnímat jako izolované opatření.

Předložená koncepce uvažuje také nad opatřeními týkajícími se přijímání žáků do středního vzdělávání.

⁶ viz závěry výzkumu CLOSE např.

http://www.eduin.cz/wp-content/uploads/2018/01/TZ_CLoSE2017pridana_hodnotaVG_final.pdf

v angličtině <http://czechlongitudinal.blogspot.com/>

⁷Závěrečná analytická zpráva je k dispozici [-zde-](#).

Materiál uvádí např.:

Do maturitních oborů vzdělání jsou přijímáni žáci bez odpovídajících studijních předpokladů, což potvrzují i výsledky přijímacích zkoušek, které náš kraj ve srovnání úspěšnosti žáků v rámci celé ČR zařazují na poslední místo (příloha č. 7).

Neúspěšnost v přijímacích zkouškách pak zcela logicky kopírují i výsledky maturitních zkoušek (příloha č. 8).

S cílem zvýšit úspěšnost výsledků vzdělávání, tzn. směřovat žáky do oborů vzdělání, pro které mají studijní předpoklady, je vedle snížení záměrů nutno zvážit rovněž nastavení přísnější minimální hranice úspěšnosti při přijímacích zkouškách do maturitních oborů. Jako vodítko pro tyto úvahy je v příloze č. 7c zpracována projekce dopadu uplatnění přísnějšího návrhu kritérií na skutečné výsledky žáků v přijímacím řízení pro školní rok 2017/2018.

Zde je třeba upozornit, že není vhodné směřovat studijní předpoklady žáků s výsledky přijímacích zkoušek. Z analýzy není vůbec zřejmé, zda je proklamovaná neúspěšnost v přijímacích zkouškách dána skutečně nízkým studijním potenciálem žáků, kteří u přijímací zkoušky neuspěli i přesto, že jim jejich základní škola poskytla adekvátní podporu, se zohledněním prostředí, ze kterého žáci pocházejí. Zejména u žáků ohrožených školním neúspěchem totiž nelze předpokládat, že rodiče uhradí například doučování či systematickou přípravu na přijímací zkoušky. Současné pojetí přijímacích zkoušek navíc studijní předpoklady prakticky neověřuje, neboť jejich obsah je zaměřen na znalosti v českém jazyce a matematice. Přijímací zkouška s využitím centrálně zadávaných jednotných testů tedy nevypovídá o studijním potenciálu žáků, ale o tom, jak byl daný žák připraven konkrétní základní školou, kterou navštěvoval, v českém jazyce a matematice.

Pro adekvátní naplnění potřeby kraje a potenciálu žáků je možné doporučit především opatření zaměřené na prospívání žáků na škole. Tím nejsou myšlena jenom stipendia, která mají roli pouze motivační, nicméně nikterak nezlepšují kapacitu žáků učit se a získávat nové dovednosti. Do této kategorie podpory lze zahrnout taková opatření, která by směřovala především na znalosti a dovednosti žáků, tedy různé formy reedukace (v oborech bez maturity např. často studují žáci, kteří mají zásadní problémy se čtením, a tím i nízkou úroveň čtenářské gramotnosti), doučování, ale také opatření na zlepšení školního a třídního klimatu, potírání šikany a dalších socio-patologických jevů.

Mladí lidé v dnešní společnosti (zvláště mladí lidé ze složitějších socioekonomických poměrů) čelí v náročném období, kterým nepochybně začínající adolescence je, mnohým výzvám. Mají k dispozici daleko více možností, než předchozí generace, ovšem zároveň nejsou pro správné vyhodnocování těchto možností dobře vybaveni. V rodinách se často musí vypořádávat s problematickými partnerskými vztahy rodičů, případně čelit problémům plynoucím z faktu, že vyrůstali v neúplných rodinách. K tomu se přidává období odlučování od původní rodiny a vytváření vlastních partnerských vztahů v hodnotově velmi neukotvené společnosti. Toto prostředí je vystavuje mimořádným fyzickým i psychickým nárokům. Je tedy žádoucí, aby právě pro tyto žáky byla škola určitým útočištěm, ve kterém najdou klid a pochopení a kde se mohou rozvíjet.

Dnešní střední školy ale kontext, ve kterém mladá generace vyrůstá, příliš nezohledňují. Představa, že mladí lidé žijí v podpurném rodinném prostředí a všechno potřebné pro studium na střední škole se naučili již v základní škole, je samozřejmě iluzorní. Česká republika je v současné době nucena zabývat se mimo jiné i problematikou předčasných odchodů ze vzdělávání. Donedávna patřila ČR k zemím s vysokou mírou ukončování středního vzdělávání a její snižování je jedním z prvních varovných signálů. Pokud se střední školy

nezmění z místa, kde se „vyučují budoucí zaměstnanci“ pro pozice s nízkou přidanou hodnotou, bude perspektiva regionálního rozvoje velmi omezena.

Koncepce nabízí ještě další náměty.

Je třeba zracionalizovat využití finančních, materiálně technických a personálních zdrojů a v neposlední řadě ekonomicky stabilizovat příspěvkové organizace a efektivně využívat prostředky vkládané do vzdělávání.

S tímto tvrzením lze souhlasit, ovšem Česká školní inspekce doporučuje zaměřit se také na školy, které kraj nezřizuje, a společně s dalšími zřizovateli vyjednávat podmínky pro systémovou podporu vzdělávání na území Karlovarského kraje. Pokud chce Karlovarský kraj získat lépe vzdělané dospělé, bylo by vhodné zaměřit se na podporu nejen škol, které zřizuje (tedy zpravidla škol středních), ale i škol nižšího stupně.

V oblasti vybavení škol ICT upozorňuje Česká školní inspekce na závažné zjištění prezentované v tematické zprávě k využívání digitálních technologií z roku 2017⁸, které poukazuje na skutečnost, že základní a střední školy v Karlovarském kraji mají nejhorší standard vybavenosti⁹ v rámci všech krajů ČR. Přitom je jednoznačně prokázáno, že využívání digitálních technologií ve výuce má velmi pozitivní dopad na vzdělávací výsledky žáků pocházejících z rodin s nízkým socioekonomickým statutem¹⁰.

⁸ Zpráva dostupná [-zde-](#), cit. viz str. 21

⁹ Minimální standard vybavenosti sestavila Česká školní inspekce, podrobněji ve zmiňované tematické zprávě.

¹⁰ Podrobněji např. sekundární analýzy mezinárodních šetření PISA 2015 a TIMSS 2015, které Česká školní inspekce zveřejnila v roce 2018. K dispozici [-zde-](#) a [-zde-](#).